

אמת ליעקב שמות פרשת בשלח פרק טז

①
 אמת ליעקב

(א) בחמשה עשר יום לחדש השני.

כתב ראב"ע וז"ל: והנה הערלים קראו שמות ימות השבוע [לן - לנו] המשרתים ויום שבת לא כן וכו'. ומכל מקום באנגלית קראו גם את יום השבת על שם המשרת²⁶. ומה שכתב עוד הראב"ע וז"ל: כי הנה אנשי הודו שאינם מודים במעשה בראשית תחלת ימי השבוע להם יום רביעי בעבור כי כוכב היום הוא כוכב חמה וכו', פירוש דבריו, כי אף שלפי המזלות הסדר הנהו חל"מ כצנ"ש, אבל לפי הסדר של שצ"מ חנל"ל היום הוא כוכב החמה²⁷.

(ד) ויצא העם ולקטו גו' למען אנסנו הילך בתורת גו'.

הזכיר "ולקטו" בלשון רבים משום דלקיטתם היתה לכל א' בפני עצמו, וכמו שארז"ל [יומא ע"ה ע"א]: צדיקים על פתח ביתם והרשעים הוצרכו להרחיק נדוד, אבל הכלל²⁸ בלשון יחיד, דקאי אכל העם. ועיין באונקלוס שהעתיק הכל בלשון רבים.

(כג) שבתון שבת קדש לה' מחר.

לכאורה לעולם תיבת "מחר" היא בבקר, והוה ליה למימר "הלילה שבת קדש". ומזה ראייה למה שכתבתי לעיל בפרשת בא [י"ב פ"י] שקודם מתן תורה היה הלילה הולך אחר היום, ותחילת השבת היתה באמת מחר בבוקר, ודל"ק.

(כה) אכלוהו היום כי שבת היום לה'.

פירש"י וז"ל: שחרית שהיו רגילין לצאת וללקוט באו לשאול אם נצא אם לאו אמר להם את שבידכם אכלו וכו'. לכאורה אין כאן תשובה על שאלתם, שהם שאלו אם יצאו ללקוט והיה לו להשיב שלא יצאו, ומה זה שאומר להם אכלוהו היום. וצריך לומר שהיה פשוט להם שבאם לא יצאו ללקוט לא יאכלו, כי איך יאכלו את המן שבידם כל זמן שאינן יודעים אם לא נפסק המן לגמרי, והשיב להם התשובה תיכף: אכלוהו היום, כי זהו עיקר השבת שיהיה לבו בטוח בהנהגת השל"ת אפילו במקום שחושש שתפסק פרנסתו. ועיין להלן בפרשת כי תשא [י"ב פ"א] שביארתי שנקודה זו היתה שורש חטאם במעשה העגל.

והנה במסכת שבת [דף ק"ח ע"א] איתא: אר"ש בן פזי כו' כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצול משלש פורעניות וכו'. ויש לדקדק על לשון "כל המקיים" ג' סעודות, דמה שייך בזה קיום שהוא מלשון קיום ואישור, והול"ל כפשוטו: כל האוכל ג"ס בשבת, או כל הזהיר במצות ג"ס וכו'. [לזה אפשר לומר דלשון זהירות שייך רק אזהירות דאיסורא כמו בציצית שאם הוא לובש טלית שאינה מצויצת הרי הוא מבטל מצות ציצית בידים]. וכן להלן בגמ' שם: אר"י כו' כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים שנא' אז תתענג על ה' והרכבתיך על במותי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך וגו' לא כאברהם שכתוב בו קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה ולא כיצחק שכתוב בו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל אלא כיעקב שכתוב בו ופרצת ימה וקדמה צפונה ונגבה וכו'. וצריך ביאור במליצת חז"ל בזה, מדוע המענג את השבת זוכה בדוקא לברכת יעקב ולא לברכת שאר האבות?

אמנם למה שכתבתי שמתשובתו של משה לבני ישראל אנו למדים גדר מדת הבטחון מה היא, כלומר שמדת הבטחון היא שצריך לבטוח בה' אפילו בשעה שנראה כאילו אין לו כלום, והרי מפסוק זה ילפינן בשבת [שם] דין ג' סעודות, נראה שלכן דייקו חז"ל בלשונם ואמרו "כל המקיים", היינו שבטחונו חזק²⁹ ואוכל הוא כל מה שיש תחת ידו ואינו חושש שמא יפסק המן, זוכה לנחלת יעקב אבינו שנאמר בו ופרצת, שהרי הבטחות ה' לאברהם ויצחק היו בשעה שהיו יושבין על אדמת ארץ ישראל, אבל הבטחת יעקב היתה בשעה שהיה בורח מעשו ללבן, וארז"ל [ספרי פרשת תבוא]: ארמי אבד אבי שירד יעקב אבינו לארם על מנת ליאבד בה, ובאותה שעה מבטיחין לו שיפרץ ימה וקדמה, וזהו מדה כנגד מדה, ודל"ק.

מדרגת בטחון זו היא המדרגה שאומרים חז"ל [ילקוט שמעוני שמואל ב' רמז קס"ג] שהיתה לו לחזקיה המלך, שהוא אמר אני אין בי כח להלחם ולא לומר את ההלל אלא אני ישן על מטתי ואתה עושה מלחמה, דביאור הדברים הוא שהוא הוכיח את תוקף בטחונו בה' שהוא יכול לישון על מטתו; וכי אפשר לו לאדם לישון בשעה שהוא יודע כי האויב עם מחנהו מסביב לעירו, אלא ודאי שיש כאן בטחון בישועת ד'. וזהו ביאור הכתוב [תהלים ג' פ"ב - ו'] רבים קמים עלי וגו' שכבתי ואישנה, כי מכיון שהיה בטחונו חזק בד' - מכיון ששכבתי תיכף ישנתי, ודל"ק.

(כט) אל יצא איש ממקומו ביום השביעי.

מסדר המסורה הנדפסת בכמה חומשים נראה כאילו "השביעי" דהכא חסר הוא, אבל באמת אינו כן, אלא השביעי דפסוק ל' הוא חסר וכאן הוא מלא, וכבר תוקן זה במסורה שבחומשים שלנו.

העמק דבר דברים פרשת כי תבוא פרק כו

פרשת כי תבוא

8
פסוק א
פסוק ב

(ב) מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך. אריכות לשון הוא, ואלו כתיב מראשית כל פרי האדמה אשר ה' אלהיך וגו', או מראשית תבואת ארצך, היה מוכן הענין, אלא ללמדנו על משמעות ראשית שיש בו שני פירושים, הא' מוכח שבאותו דבר, כמו ראשית שמנים ימשחו [עמוס ו'], והב' תחלת הדבר, ועי' ס' שמות י"ב ב' ולעיל י"ח ד', וכאן מתפרש בשתי ההוראות יחד, ופירושו מראשית כל פרי האדמה המוכחך אשר בפרי, ומראשית אשר תביא מארצך משמעו תחלת הבאה מארצך, ומתפרש האי מקרא כמו שהיה נכתב מראשית כל פרי האדמה, מראשית אשר תביא וגו'.

(ג) אל הכהן אשר יהיה בימים ההם. פרש"י אין לך אלא כהן שבימך, ותמה על"ז הרמב"ן ד"ל מה זה שייך מצות בכורים לחשיבות הכהן גדול, ונראה לבאר עפ"י לשון הכתוב דבסמוך הגדתי היום לה' אלהיך, ולשון אלהיך אינו מדויק, והרי אלהינו מיבעי, אלא ע"כ הכונה באשר בזכות בכורים באה ברכה בשפע, וכדאי' בתנחומא פ' תבוא, דמש"ה הזהיר הכתוב על הבאת בכורים משבעת המינים, כדי שיתברך שבעת המינים, ודומה לקרבן שמרבה ברכה כמו שביארנו בל"מ, אמנם הקרבן בא לריח ניחוח על המזבח, משא"כ בכורים הבא לכהנים וממון בעלים הן, ומכ"מ הרי זה דומה לקרבן, באשר המה תלמידי חכמים נהנים מפירותיו, ואכילתם דומה לאכילת מזבח, והיינו שאמרו חז"ל [כתובות ק"ה ב'] כל המביא דורון לת"ח כאלו הקריב בכורים, והיינו לשון האיש הגדתי היום לה' אלהיך, שבזכותך ובהשגחת ה' עליך לטובה, זכיתי לבוא אל הארץ וגו', בשביל זה כתיב אשר יהיה בימים ההם, לא תאמר דרך זכות כהן שהוא צדיק כמו אהרן ואלעזר, מועיל לברכה, משא"כ כהן שאינו צדיק גדול, על כן כתיב בימים ההם, שהצדיק לפי הדור. הגדתי היום. בזה שהבאתי הבכורים, הגדתי שאני מכיר הדבר כי באתי אל הארץ וגו'.

(ה) וענית. בלשון הקדש, ירושלמי ביכורים, עוד איתא שם דוקא מפי אחר, וכמו שכתבנו לעיל כ"ה ז' בפרשת חליצה: ארמי אבד אבי וירד מצרימה ויגר שם וגו'. משמעות הלשון שבשביל שהיה ארמי אובד אבי על כן ירד מצרימה, והוא פלא, אלא כך הפי' עפ"י דאי' בפסחים ר"פ האשה ראוי ישראל להיות גולין לארם, וכשראה הקב"ה אכזריות של ארם עמד והגלן לבבל, [ובגיטין ד' י"ז היה משמע דצ"ל אדום, דקאי על מה שאמר או בטולך או בטולא דבר עשו, אבל באמת עיקר הנוס' ארם, ושם לא מקשה אלא על מה שהתרעם על גלות בבל שהוא רע, והרי בבית ראשון עמד והגלן לבבל], וה"נ היה ביעקב אבינו שראוי היה להיות גולה מגזרת ה' לאברהם אבינו, ובהיות יעקב בארם ל"ב שנים, היה ראוי להיות נשאר שם בגלות, אבל ראה הקב"ה אכזריות של לבן שהיה אובד אבי, על כן הציאו משם והגלוהו למצרים. ובהגדה ידוע הלשון לבן בקש לעקור את הכל, פירוש כל עיקר היהדות, וזהו לשון אובד, שלא ישאר זכר למו, ובס' בראשית ל"א הראנו לדעת מדברי לבן יש בידי לעשות עמכם רע, ומי המה הרבים שיעש עמם רע, הלא בני יעקב המה בניו, אלא אחיו של יעקב שהתגירו ושמרו עמו דרך היהדות, ואם כי לא היה ללבן עליהם מאומה, אך חשד גניבה שחשד את יעקב הי' מפני היהדות, וזה גרם שחפץ לעקור את היהדות: ויגר שם במתי מעט. ומכל מקום ויהי שם וגו'. והוא שבח ותודה להקב"ה, שגם בעת צרה ידו נטויה עלינו בהשגחה פרטית באופן שתהיה אחרית לטוב. ופי' במתי מעט. היינו שבעים נפש, ומשמעות מתי גבורים ומצוינים, וכמש"כ לעיל ב' ל"ד: לגוי. כבר ביארנו דמשמעות גוי הוא אומה שיש לה ארץ ומלוכה בפ"ע, וא"כ היה ראוי לכתוב לעם, מזה יצא הדרש שהיו מצוינים שם, וה"ז כדכתיב ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ וגו' (מלאכי ג'), פי' היהדות היא כאומה בארץ בפ"ע, ועי' מש"כ בס' בראשית מ"ו ג':

(ו) וירעו אותנו המצרים. וירעו לנו מיבעי, כמו דכתיב בפ' חקת, אלא הפי' וירעו אותנו המצרים, עשו אותנו לרעים וכפויי טובה, עד שחשדו אותנו ואמרו ונוסף גם הוא על שונאינו וגו', מה שלא עלה על דעת ישראל. והסיבה לזה היה בעון ישראל כמבואר בפ' ברית בין הבתרים ובראש ס' שמות, שמרוב שלוה בקשו המה להשכיח שם ישראל מהם, וג"ז בכלל וירעו אותנו. שעשו אותנו לרעים לה': ויענונו. במלאכות שאין בהם הנאה לבעלים כי אם לענות את העושים, והיינו עבודת פרך, מלאכת אנשים לנשים ושל נשים לאנשים: ויתנו עלינו עבדה קשה. כמשמעו היא קשה ומעמלת את עובדיה:

(ז) את קולנו. כבר ביארנו לעיל א' מ"ה וה' כ"ה משמעות קולנו, בלי דברי תפלה זכה, רק צעקה מעומק הלב, זהו פשטא דקרא, ובס' שמות ב' כ"ג וכו' נתבאר עוד ביאור המגיד על שני מאמרים הללו: וירא את ענינו. מה שלא שמע שאנו צועקים, והיינו ענינו מניעת תשה"מ שנקרא עוני כדאי' פ' יוה"כ דע"ד ב', וזה בושו לצעוק לפני ה', אבל הקב"ה ראה ויוכת:

ואת עמלנו. אלו הבנים שזרקו בנהר זה שמנים שנה עד באה צעקתם, וכבר שכחו לצעוק על זה, אבל הקב"ה ראה ויוכת: ואת לחצנו. זה הדחק, היינו שדחק פרעה רבוי העם במקום א' בדירה צרה, וכ"ז גרם להם שפלות ודעת קצרה, להיפך מכח ישראל שדעתם רחבה וגבוהה, ופרעה עשה כל זאת כדי להשפילם. והנה מי שמשעת לידתו גדל בזה האופן, אינו מבין הרעה שנעשה לו, וכסבור שבטבע הוא בדת חלושה וקצרה, אבל הקב"ה ראה ויוכת:

מכסים את המצות ומגביהים את הכוס, ואומרים:

וְהִיא שְׁעֵמֶדָה לְאַבוֹתֵינוּ וְלָנוּ. שְׁלֵא אֶחָד בְּלֶבֶד, עֶמֶד
עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ אֶלֶּא שְׁבִכָּל דּוֹר וְדוֹר, עוֹמְדִים עָלֵינוּ
לְכַלּוֹתֵנוּ. וְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְצִילֵנוּ מִיָּדָם:

מנדיים את הכוס ומגלים את המצות.

צֵא וּלְמַד, מַה בְּקִשׁ לְבֵן הָאֲרָמִי לַעֲשׂוֹת לְיַעֲקֹב אָבִינוּ.
שְׁפָרְעָה לֹא גָזַר אֶלֶּא עַל הַזְּכָרִים, וְלְבֵן בְּקִשׁ לַעֲקוֹד
אֶת־הַכֹּל.

שֶׁנֶּאֱמַר (דְּבָרִים כו, ה): אֲרָמִי אֲבִד אָבִי, וַיֵּרֶד
מִצְרַיִמָּה, וַיִּגְרַשׁ שָׁם בְּמַתִּי מְעַט. וַיְהִי שֵׁם לְגֹוִי
גְדוֹל, עֲצוּם וָרֵב:

וַיֵּרֶד מִצְרַיִמָּה, אָנוּס עַל פִּי הַדְּבָר.

ארמי אבד אבי - לבן בקש לעקור את הכל

The Rav observed that Lavan sought the total assimilation of Bnai Yaakov. Virtually all commentators find it difficult to identify the source which indicates that Lavan attempted to eradicate everything. The Gaon of Vilna says that indeed, there is no explicit source. But that precisely is the point. There are times when our enemies fully announce their intent to eradicate the Jewish people. At other times they contemplate the idea without publicly stating their intentions. The Almighty, the *רוּפֵשׁ כָּל חַרְדֵי בֶטֶן וּבוֹחַן כְּלִיּוֹת וּלֵב*, is aware of their intentions and destroys them as well. Proof of this idea is Lavan, whose intention to destroy is undocumented, but the Holy One, blessed be He, saves us.

Based on comments the Rav made on Parshat Vayetze, we can identify a textual source to support the Baal Haggadah's contention. The Torah states (Bereshit 31:2):

4

קנין
מאמר
לפי
כח
היה

הגדתי היום ליהנה אלהיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע יהוה לאבותינו
לאת לנו ולקח הפקדון הטנא מידך והניחו לפני מזבח יהוה אלהיך וענית
ואמרת לפני יהוה אלהיך ארמי אבד אבי וירד מצרימה ויגר שם במתי

סוויטי יומא דין קדם יי
אלהה, ארי עלית לארצא,
דקנים יי, לאבקהמנא למתן
לנא: ד- וישב קהנא, סלא
מן ירד, וינתינה, קדם
בצמ למצרים, ודר תמן בצמ

רס"ג (ה) וענית ואמרת, והתחל ואמור. ארמי אבד אבי, לכן הארמי קרוב היה לאבד את אבי.

רשב"ם כו (ה-י) ארמי אובד אבי, אבי אברהם ארמי היה, אובד וגולה מארץ ארם. כדכתיב לך לך מארצך (בראשית יב א), וכדכתיב ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי (שם כ יג). לשון אובד ותועה אחד הם באדם הגולה כדכתיב תעיתי וראה רב"ע וחזקוני.

רמב"ן שם בימים ההם, כי הם נתונים לאנשי משמר¹⁰ ככל הקרבנות, לא שיוליך עמו כהן מעירו להקריב בכוריו. ורש"י כתב אין לך אלא כהן שיהיה בימך כמות שהוא. ולא הבינותי זה, כי בענין הזקן ראוי לומר אל השופט אשר יהיה בימים ההם (לעיל יז ט), אע"פ שאינו גדול וחכם כשופטים הראשונים אשר היו לפנינו מן העולם צריך לשמוע לו, יפתח בדורו כשמואל בדורו¹¹, אבל בהקרבת הביכורים למי יביאם, אלא לכהן אשר יהיה בימיו¹². וכן ראיתי בספרי¹³, ובאת אל הכהן אשר יהיה, זו היא שר' יוסי הגלילי אומר וכי תעלה על דעתך כהן שאינו בימך אלא כהן שהוא מוחזק וכשר לך באותן הימים, היה קרוב ונחרק כשר, וכן הוא אומר אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה וגו' (קהלת ז י). ונראה שהם ידרשו בזה שאם הקריב ביכורים או עולה וקרבנות בכהן שהוא בחזקת כשר ולאחר זמן נמצא שהוא כדברי חכמים בביכורים יב. 11 ר"ה כה ב. 12 וברא"ם תירץ שאין הפרש בין השופט בנינים ובין הכהן בהבאת ביכורים, וכמו שיש לומר בשופט שאינו חכם וגדול כשופטים הראשונים, כן בביכורים יש להמביא לומר אתה שאין הכהן הזה צדיק וחסיד ככהנים הראשונים לא אביא ביכורים לפניו, שאינו אלא כדי להדרו או לקבל ברכתו. ובמקום שמואל מגין על שיטת רבינו שעדיין אין טעם כדי להדרו או לקבל ברכתו מספיק כטעם שאינו גדול בתורה כשופטים הראשונים ולכן אפשר שחייב את הזכאי ויזכה את החייב. ולכן סובר הרמב"ן שבשופט אין לטעון: אבל למי יביאם, אבל לכהן יש לטעון למי יביאם. ועיין עוד בדברי דוד שמתרן את קושיית הרמב"ן על רש"י. 13 רצח.

חזקוני אל המקום, על ידו של בעל הביכורים יעשה הכל, לקיטה והולכה, ולא ע"י שליח, וכן מנהג אם נתן המלך שדה לעבדו, העבד עצמו מביא לו דורון מפירות השדה.
(ג) אשר יהיה בימים ההם, ואין לך להשהות ביכוריך עד שיהיה שם אחד מקרוביך ליחנם לו. הגדתי היום, מודה אני לפניך כי באתי אל הארץ כמו שנשבע ועמד באמונתו, ונטלתי בה חלקי, ועכשו אני מביא לו דורון מפירותיה להכיר שהוא נתנה לנו.
(ד) ולקח הכהן הטנא מידך, שלוחו של מלך מקבל הדורון. והניחו לפני מזבח, אם⁸ אין מזבח אין ביכורים.
(ה) ארמי אובד אבי, סרסוהו⁹: יעקב אבי הארמי כשהיה הוא בארם היה אובד, פירוש עני בלא ממון, שלא היה מוחזק בארץ. אובד, לשון⁹ עוני, כמו: תנו שכר לאובד ישתה וישכח
7 (בכור שו"ן). 8 ספרי ש. 9 רב"ע וראה רשב"ם.

שהוא. ואמרת אליו, שאינך⁸ כפוי טובה. הגדתי היום, פעם⁹ רש"י אחת בשנה ולא שתי פעמים.

(ד) ולקח הכהן הטנא מידך, להניף¹⁰ אותה, כהן מגיח ידו תחת יד הבעלים¹¹ ומניף.

(ה) וענית, לשון הרמת קול¹². ארמי אבד אבי, מזכיר חסדי המקום: ארמי אובד אבי, לכן¹³ ביקש לעקור את הכל כשרדף אחר יעקב, ובשביל שחשב לעשות חשב לו המקום כאילו עשה, שאומות העולם חושב להם הקב"ה מחשבה כמעשה,

8 שם רצט. 9 שפ. 10 סוכה מז ב. 11 בעלים אוחזים בשפת הטנא, וכהן מגיח ידו תחת שוליו - רש"י סוכה שם ע"פ בכורים פי"ג מ"ו. 12 ע"י רש"י סוטה לב ב ד"ה בקול נמוך. 13 ע"י ספרי שא.

הגדתי, הטעם, כדי שישמעו הקטנים. או הוא כדמות הודיה, ראב"ע שה' השלים שבועתו⁴. והעד, הפרי⁴.

(ה) וענית, יתכן, שישאלו הכהנים לאמר, מה זה שהבאת, על כן וענית⁵. או כדמות תחילה⁶, וכן ויען איוב הראשון (איוב ג ב)⁷. אובד אבי, מלת אובד מהפעלים שאינם יוצאים⁸, ואילו היה ארמי על לבן⁹, היה הכתוב אומר מאביד או מאבד. ועוד, מה טעם לאמר לבן ביקש להאביד אבי, וירד מצרימה, ולבן לא סיבב לרדת אל מצרים. והקרוב, שארמי הוא יעקב. כאילו אמר הכתוב, כאשר היה אבי בארם היה אובד, והטעם, עני בלא ממון. וכן תנו שכר לאובד (משלי לא ו). והעד, ישתה וישכח וישו (שם שם ז). והנה הוא: ארמי אובד היה אבי. והטעם,

3 כמו שהוא ממשך כפסוק. 4 פרי הארץ שהביא ביכורים. 5 כמענה לשאלה. 6 ענה היא לשון של פתיחה. 7 איוב פותח את דבריו בלשון ויען. והרי עד אז איש מחבריו לא דיבר אליו דבר. שם הוא אומר: כמו וענית ואמרת בהביאו הביכורים. והיה ענינו כמתחיל. או שאלוהו חבריו אחר מלאת שבעת ימים, מה לך? אז ענה להם. וכן וענית ואמרת, בהביאו הביכורים ישאלוהו הכהנים, מה זה. 8 פועל עומד, שאין פעולתו יוצאת לאחור. 9 ראה אונקלוס ורש"י.

דורון לאל יתעלה שהוא בעל הקרקע, ראוי שתדבר עמו בזה ספורנו דרך כבוד. הגדתי היום, הודעתי לכל מתוך מעשי אלהי, כמו "כי הגדת היום כי אין לך שרים ועבדים" (ש"ב יט ז). כי באתי אל הארץ, שבאתי מארץ אחרת אל זאת הארץ. אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו, כאמרו "ונתתי לך ולזרעך אחריו וגו'" (בראשית יז ח). ולפיכך אני הגר שבאתי אל הארץ לתושב בכח מתנתו, הבאתי הביכורים הראויים לנותן קרקע במתנה או באריסות.

(ד) והניחו לפני מזבח ה' אלהיך, להראות ולהודיע שהביכורים לא הובאו לכהן, אבל הובאו אל האל יתברך, והוא נתנם לכהן עם שאר מתנות כהונה.

(ה) ארמי אובד אבי, הנה אבי שהיה יעקב⁸, היה זמן מה "ארמי אובד", שלא היה לו בית מושב, ובכך לא היה מוכן להעמיד גוי ראוי לרשת ארץ.

4 רמב"ן. 5 ראה רשב"ם וראב"ע.